

<https://hstryres.uz/journal/index.php/makro>

2026, № 2 (14)

ISSN-3030-3761

ТАРИХИЙ ТАДҚИҚОТЛАР
Илмий журнали

ИСТОРИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ
Научный журнал

HISTORICAL RESEARCHES
Scientific journal

ТОШКЕНТ-2026

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Юнусова Хуршида Эркиновна
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети

Бош муҳаррир ўринбосори:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief editor:

Шакиров Иляс Рахимзянович
т.ф.ф.д., (PhD)
Ўзбекистон Миллий университети

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ
РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ
EDITORIAL BOARD

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори, профессор, Академик
Ўзбекистон Миллий университети
Сулейманов Рустам Хамидович
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети
Муминов Алишер Гаффарович
Сиёсий фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети
Зуев Андрей Сергеевич
тарих фанлари доктори, профессор
Новосибирск Давлат университети
Ишанхуджаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети
Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети
Холиқулов Ахмад Баймахаматович
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети
Габриэльян Софья Ивановна
тарих фанлари доктори, доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Убайдуллаева Барно Машрабжоновна
тарих фанлари доктори, доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Очилдиев Файзулла Бобокулович
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети
Саидбобоев Зокиржон Абдукаримович
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети
Азизов Илдар Рафаэлевич
Сиёсий фанлари доктори (DSc)., доцент
Бизнес ва тадбиркорлик Олий мактаби

Гаффоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори, профессор
Самарқанд давлат университети
Сиддиков Равшан Бердимуратович
тарих фанлари номзоди, доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Тухтабеков Козимбек Азимбекович
тарих фанлари номзоди, доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Бабабеков Акбар Давурбаевич
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
Ўзбекистон Миллий университети
Бахранов Шерзод Таштурсунович
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
Жамоат ҳафсизлиги университети
Алиназарова Дилдора Валишеровна
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Холиқулова Шахноза Боймухамматовна
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Навоий Давлат педагогика институти
Нормуродов Дилмурод Рахматуллаевич
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Абдулаева Нигора Санжаровна
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Америка технологиялар университети
Тоғаев Жасур Эркинович
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Усаров Умид Абдумавлянович
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент
Ўзбекистон Миллий университети
Эшқувватов Бобир Валикул ўғли
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)., доцент
Ўзбекистон Миллий университети

Контакт редакции журнала
Город Ташкент, улица Мирзо Голиба,
Исторический факультет
Национального Университета
Узбекистана имени Мирзо Улугбека
Web: <https://hstryres.uz/journal/>
E-mail: I.Shakirov91@mail.ru
Тел: +998900382203

Contact Editors of journal
Tashkent city, street of Mirzo Golib,
Faculty of history of the National
university of Uzbekistan named after
Mirzo Ulugbek
Web: <https://hstryres.uz/journal/>
E-mail: I.Shakirov91@mail.ru
Phone: +998900382203

МУНДАРИЖА / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

1	Adilov Abror Anvarovich IKKINCHI JAHON URUSHIDAN KEYINGI DASTLABKI YILLARDA O‘ZBEKISTONDAGI DAVLAT VA DIN MUNOSABATLARI TARIXIDAN	5
2	Алиязарова Дилдора Валишеровна ВОЕННЫЕ КОРРЕСПОНДЕНТЫ И ИХ ВКЛАД В РЕГИОНАЛЬНУЮ ПЕРИОДИЧЕСКУЮ ПЕЧАТЬ ФЕРГАНСКОЙ ДОЛИНЫ	14
3	Berdiyev Abduvali Abdug'aniyevich XIX ASRNING 30-40-YILLARIDA BUXORO XONLIGIDA INGLIZ-RUS SAVDO- IQTISODIY RAQOBATI VA UNING MINTAQAVIY SAVDO ALOQALARIGA TA’SIRI	27
4	Bo'tayev Jonibek Shodiyevich XIX ASR OXIRI – XX ASR BOSHLARIDA SAMARQAND VILOYATIDA HARBIY- MA’MURIY BOSHQARUV TIZIMINING SHAKLLANISHI	35
5	Исхаков Мирсадик Мирсултанович, Ғойибов Бобир Собирович СУҒДИЙ ТИЛ СОН ТУРКУМИНИНГ ЛЕКSIK ВА РАҚАМЛИ ИФОДАЛАРИ	43
6	Kimsanova RuxshonaXayrulla qizi NAVRO‘Z AHMADXON VA UNING AVLODLARI DAVRIDA TOSHKENT	53
7	Mamatova Maxfuza Baxriddinovna MARKAZIY OSIYO CHOY YO’LI TARIXIDAN	61
8	Muzaffarov Muhammadaminxon Xusanxon o‘g‘li TURKIY TILLI DAVLATLAR HAMKORLIK KENGASHI (TURKIY KENGASH) TARKIBIDAGI ASOSIY ORGANLAR VA TUZILMALAR	67
9	Ne'matov Shoxzodbek Ulug'bek o'g'li O‘ZBEKISTONDA O‘RTA MAXSUS, KASB-HUNAR TA’LIM TIZIMIDA AMALGA OSHIRILGAN ISLOHOTLAR (2017–2021-YILLAR)	73
10	Normuratov O‘rolbek Jumma o‘g‘li BUXORO XONLIGI VA ROSSIYA PODSHOLIGI O‘RTASIDAGI SIYOSIY HAMDA IQTISODIY MUNOSABATLARNING SHAKLLANISHI (XVI ASR OXIRI – XVII ASR BIRINCHI YARMI)	82
11	Очилдиев Файзулла Бобокулович БУХОРО АМИРЛИГИГА ТЕМИР ЙЎЛ ТАРМОҒИНИНГ КИРИБ КЕЛИШИ ВА УНИНГ ИҚТИСОДИЙ АҲАМИЯТИ	92
12	Qosimov Mirjalol Ravshan o‘g‘li O‘ZBEKISTONLIK PARTIZANLARNING SOBIQ ITTIFOQ HUDUDINI OZOD ETISHDAGI ISHTIROKI (UKRAINA VA RSFSR MISOLIDA)	101
13	Raximova Gulilola Zohid qizi O‘ZBEKISTONDA BOLALAR MAVZUSIGA IXTISOSLASHGAN OMMAVIY AXBOROT VOSITALARINING FAOLIYATI	110
14	Саломова Барчиной Журакуловна ЖУРНАЛИСТ АЁЛЛАРНИНГ ЖАМИЯТ ҲАЁТИ ВА ИЖТИМОИЙ-СИЁСИЙ ЖАРАЁНЛАРДАГИ ЎРНИ	117
15	Toirova Zamira Suban qizi TOSHKENT IQTISODIY RAYONI ELEKTR ENERGETIKASI: HUDUDIY JOYLASHUVI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI	131
16	Turdaliyeva Gulasalxon Abdusalom qizi XV ASR OXIRIDA HIROT DAVLATIDA SOLIQ SIYOSATINING XUSUSIYATLARI (HUSAYN BAYQARO DAVRI)	137
17	Xasanboyeva Gulxayo Ximmat qizi 1950-1980-YILLARDA O‘ZBEKISTON SSR KOLXOZLARINING HOLATI VA UNDAGI O‘ZGARISHLAR	142

18	Qodirova Ra'no Mamirjonovna	148
	SOVET HOKIMIYATINING DASTLABKI YILLARIDA TURKISTON XALQ MAORIFI VA JAMIYATSHUNOSLIK FANINING SHAKLLANISHI	
19	Ergashev Umidjon Muhammed o'g'li	155
	O'ZBEKISTON SSRDA SOLIQ TIZIMINING TASHKIL ETILISHI (TOSHKENT OBLASTI MISOLIDA)	
20	Эргашев Хусан Юсуп ўғли	162
	ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИДА ОЛИБ БОРИЛГАН АРХЕОЛОГИК ТАДҚИҚОТЛАРНИНГ ОЛИБ БОРИЛИШИ ХУСУСИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР	
21	Xaitov Zafar Uzakovich	167
	VIZANTIYA MADANIYATI VA UNING JAHON SIVILIZATSIYASIDA TUTGAN O'RNI	
22	Юлдашева Шохсанам Юнусали кизи	173
	ВЕНСКАЯ СИСТЕМА МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ И ЕЁ ВЛИЯНИЕ НА РАЗВИТИЕ МУЗЕЙНОГО ДЕЛА ВО ФРАНЦИИ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА	

Berdiyev A. A.

«Tarix» kafedrası dotsenti, PhD

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

abduvali4111104@gmail.com

XIX ASRNING 30-40-YILLARIDA BUXORO XONLIGIDA INGLIZ-RUS SAVDO-IQTISODIY RAQOBATI VA UNING MINTAQAVIY SAVDO ALOQALARIGA TA'SIRI

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada XIX asrning birinchi yarmida Buxoro xonligi va O'rta Osiyo hududlarida Buyuk Britaniya hamda Rossiya imperiyalari o'rtasida yuzaga kelgan savdo-iqtisodiy va siyosiy raqobat masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqotda ingliz diplomatlari va sayyohlari – Mir Izzatulloh, Aleksandr Berns, Artur Konolli va Jozef Volf kabi shaxslarning O'rta Osiyoga amalga oshirgan safarlari hamda ularning mintaqadagi siyosiy va iqtisodiy jarayonlar haqidagi kuzatuvlari ilmiy manbalar asosida o'rganiladi. Shuningdek, ingliz sanoat mahsulotlarining O'rta Osiyo bozorlariga kirib kelishi, savdo yo'llari va mintaqaviy iqtisodiy aloqalar tizimi hamda bu jarayonlarning Rossiya imperiyasining savdo manfaatlariga ta'siri yoritib beriladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ingliz savdosining faol harakatlariga qaramasdan, Rossiya va O'rta Osiyo o'rtasida tarixan shakllangan savdo aloqalari mintaqqa bozorlarida Rossiya savdogarlarining ustun mavqeini saqlab qolishiga imkon bergan. Mazkur masala XIX asrda Markaziy Osiyoda yuzaga kelgan xalqaro siyosiy jarayonlar va imperiyalar o'rtasidagi raqobatni o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: Buxoro xonligi, O'rta Osiyo savdosi, ingliz-rus raqobati, Buyuk Britaniya, Rossiya imperiyasi, Aleksandr Berns, Artur Konolli, Jozef Volf, savdo yo'llari, sanoat mollari.

KIRISH

XVIII-XIX asrlar Markaziy Osiyo tarixida Buyuk Britaniya va Rossiya imperiyalari o'rtasidagi keskin geosiyosiy raqobat - tarixshunoslikda “Buyuk o'yin” nomi bilan mashhur davrni tashkil etadi. Mazkur raqobat nafaqat siyosiy va harbiy sohalarda, balki iqtisodiy va diplomatik yo'nalishlarda ham o'z ifodasini topdi. Bu davrda Buyuk Britaniya uchun Markaziy Osiyo xonliklari – Buxoro, Xiva va Qo'qon – Hindiston xavfsizligini ta'minlovchi strategik hudud, shu bilan birga sanoat mahsulotlari uchun istiqbolli bozor sifatida ahamiyat kasb etgan. Shu sababli A. Berns, V. Murkroft, G. Trebek, J. Vulf, Ch. Stoddart va A. Konolli kabi ingliz elchilari va tadqiqotchilari mintaqaga yuborilib, siyosiy vaziyatni o'rganish, savdo aloqalarini yo'lga qo'yish va diplomatik munosabatlar o'rnatish vazifalarini bajarganlar.

Rossiya imperiyasi esa, o'z navbatida, Turkiston ustidan nazorat o'rnatish hamda xalqaro savdo yo'llarini qo'lga kiritish orqali o'z ta'sir doirasini kengaytirishga intilgan. Natijada ikki yirik imperiya o'rtasidagi iqtisodiy va siyosiy

raqobat Markaziy Osiyo xonliklarining tashqi siyosati, iqtisodiy tuzilmasi hamda ichki boshqaruv tizimlariga sezilarli ta'sir ko'rsatdi.

Mazkur tadqiqot Buyuk Britaniyaning Markaziy Osiyodagi diplomatik va iqtisodiy faoliyatini, uning Rossiya mustamlakachilik siyosati bilan o'zaro aloqadorligini hamda ingliz ta'sirining chegaralarini ilmiy asosda tahlil etishga qaratilgan.

TADQIQOTNING ASOSIY NATIJALARI

XIX asrning dastlabki o'n besh yili tarixda "Napoleon urushlari" nomi bilan yuritilib kelinadi. Agar e'tibor qilib qaralsa, bu hol faqat Yevropa mamlakatlari hududlari bilan cheklanmasdan, uning ta'siri Sharq mamlakatlarini ham qamrab olganini, bu davrdagi Yevropa davlatlari o'rtasidagi nizo va qarama-qarshiliklar u yoki bu tarzda Sharq xalqlari taqdirida ham bevosita muhim rol o'ynaganini ko'ramiz. Bunga sabab shuki, yetakchi Yevropa davlatlarini domiga tortgan o'zaro urush va nizolar ayni vaqtda ularning mustamlakachilik siyosati bilan ham chambarchas bog'liq edi. Demak, kurash birgina Yevropa qit'asida ustunlikni ta'minlash yuzasidan bo'lmay, balki dengiz yo'llari va Osiyo-Afrika kengliklarida joylashgan o'nlab mamlakat va xalqlar tizginini qo'lga kiritish ustida ham brogan [6:119-b].

XIX asrning 30-yillari Angliya tarixida kapitalistik munosabatlarning rivojlana borishi va mustahkamlanishi bilan xarakterlanadi. Angliya savdosi rivojlanishi bilan u Osiyoga ikki tomondan, ya'ni Hindiston va Qora dengiz orqali kirib kela boshladi. Mana shu sababli, ingliz burjuaziyasi mamlakatning ichki va tashqi siyosatida muhim ta'sirga ega bo'lib, yangi mustamlaka bozorlari va xomashyo manbalari bo'lgan Osiyo mamlakatlarini bosib olishga hamda u yerda yashovchi xalqlarni qul qilib, bo'yinlariga kolonial sirtmog'ini solishga zo'r berib harakat qilardi [7:383-b]. Bu vaqtlarda ingliz bosqinchilari Hindistonning ko'pgina qismini bosib olib, unga qo'shni bo'lgan mamlakatlarda o'z hukmronligini o'rnatish uchun siyosiy va diplomatik tayyorgarlikni keng yo'lga qo'yib yuborgan edilar.

Yana shuni ta'kidlash lozimki, inglizlar Buxoro xonligiga bir vaqtning o'zida ikkita elchi yo'llagan. Asosiy e'tibor va vakolat ingliz josusi Mir Izzatullohga berilgan. Xususan, shu paytgacha ingliz mustamlakachilari uchun noma'lum Kashmir-Sinszyan-Buxoro yo'nalishini sinchiklab o'rganish, O'rta Osiyodagi davlatlarning harbiy kuch-qudratiga baho berish, Hindistonga qarshi shimoldan yurish yuz berganda uni to'xtatish imkonlari qay darajada ekanini aniqlash edi. Shuningdek, O'rta Osiyo xonliklariga birinchi navbatda Buxoro amirligi bilan yaqin munosabatlar o'rnatish vazifalari ham yuklatilgan edi [6:122-b].

Tarixiy voqealarning keyingi rivoji inglizlarning Hindistonni Napoleon I ning O'rta Osiyo orqali amalga oshirilishi kutilgan hujumini daf etish yo'lida ko'rgan ehtiyot choralarining behuda ekanini ko'rsatdi. Lekin o'z vaqtida buni hech kim oldindan aytib berolmasdi ham. Ost-Indiya kompaniyasining shu maqsadda Buxoro xonligiga yuborgan Fozilxon va Mir Izzatulloh rahbarligidagi elchiliklari O'rta Sharq mintaqasida hukm surgan g'oyat murakkab xalqaro munosabatlarni o'rgandi. Buni O'rta Osiyo diplomatiyasi tarixining ma'lum davrini o'zida aks ettirgan qimmatli tarixiy manba sifatida qabul qilish mumkin [6:131-b].

Britaniya mustamlakachilari Hindistonda bosqinchilik siyosatini hamon davom ettirar, asta-sekin butun O'rta Sharq bo'ylab tajovuz qilmoqda edi. Bu esa Afg'oniston va O'rta Osiyo xonliklari Angliyaning bosqinchilik rejalarining bevosita obyektiga aylanishiga olib kelayotgan edi. Inglizlar O'rta Sharq mamlakatlarini, ayniqsa O'rta Osiyo xonliklarini bosib olish uchun o'zlarining bor imkoniyatlarini ishga solayotgan edi.

Xususan, Buxoro xonligida o'z hukmronligini o'rnatish uchun, hammadan avval, bir tomondan, bu hududlar bilan iqtisodiy aloqalar o'rnatish, keyin O'rta Osiyo bozorlarini Angliya ta'siriga olish, ikkinchi tomondan, diplomatik munosabatlar orqali u yerda o'z hukmronligin o'rnatishni reja qiladi. Shu asnoda O'rta Osiyo bozorlarida Angliyaning sanoat mollari birinchi marta 1825-yilda paydo bo'lgan edi [5:219-b].

Buxoroda ingliz sanoat mollarining paydo bo'lishi Rossiya hukmron doiralarini bezovta qila boshlaydi. Hattoki bu masala Osiyo savdo komitetida muhokamaga qo'yiladi [5:219-b]. Ingliz mollarining O'rta Osiyo bozorlariga kirib kelishi bilan Rossiyada paydo bo'lgan bezovtalik ayniqsa Ost-Ind kompaniyasi leytenant A. Bernsning 1831 – 1833-yillarda Buxoroga qilgan “sayohati” dan keyin kuchayadi. Chunki, A. Bernsning oldiga qo'yilgan vazifalardan biri Hind daryosi bo'ylab O'rta Osiyoga Hindistondan yangi savdo yo'lini ochish va bu daryo orqali mollarni olib borish uchun Hind hokimi bilan shartnoma tuzishdan iborat edi. Shubhasiz, inglizlarning O'rta Osiyoga kirib kelishi uchun bu yangi yo'lning barpo etilishi xonlikdagi rus savdo munosabatlariga bevosita xavf tug'dirardi. Mana shuning uchun ham ingliz-rus raqibligi masalasi Rossiya hukmron doiralarining diqqatini tortuvchi bir mavzuga aylandi.

Shunday qilib, XIX asrning 30-yillaridan boshlab, O'rta Osiyoda ingliz-rus savdo raqobati vujudga keldi. Mavjud adabiyotlarda berilgan ma'lumotlarga qaraganda inglizlar dastlab O'rta Osiyo bozorlariga arzon narx bilan o'z sanoat mollarini yuboradi. Inglizlarning O'rta Osiyo savdosiga nisbatan tutgan bunday ishlari vaqtinchalik edi. Asosiy maqsad o'zlari biroz zarar ko'rsalarda O'rta Osiyo savdosini tamoman Angliya ta'siriga olish, asrlar davomida O'rta Osiyo xonliklari bilan savdo aloqasida bo'lib kelayotgan Rossiyani u yerdan butunlay siqib chiqarish edi. Chunki, O'rta Osiyo bilan qadimdan bevosita do'stlik munosabatida bo'lib kelgan Rossiya Angliya tajovuzkorlari nazarida jiddiy bir raqib bo'lib. O'rta Osiyo, jumladan, Buxoro xonligining Rossiyaga nisbatan yaqinlashish harakatlari ingliz kapitalistlarining g'azabini keltirgan.

XIX asrning 30-yillari boshlaridayoq O'rta Osiyo bozorlarida ingliz mollarining narxi rus mollariga nisbatan anchagina oshadi. A.Konollining so'ziga ko'ra, rus mollari arzon bo'lishiga qaramasdan, ingliz mollari Buxoro bozorida afzalroq ko'rilgan. Uning fikricha, agarda keyinchalik ingliz mollarining narxi rus mollarining narxigacha kamaysa, ular ruslarni O'rta Osiyo bozorlaridan siqib chiqarishlari mumkin [3:232-234-b]. A. Konollining bu fikrlari butunlay asossiz bo'lib, Rossiyani inglizlar O'rta Osiyo bozorlaridan siqib chiqarishlari mutlaqo mumkin emas edi. Chunki, birinchidan, Angliya O'rta Osiyo bozorlarida faqat ip gazlamalar savdosida Rossiyaga raqib bo'lib, qolgan savdo (metall va tayyor buyumlar – B.A.) butunlay Rossiyaning qo'lida edi, ikkinchidan, inglizlar o'z

mahsulotlarini naqd oltinga sotib, O'rta Osiyo mollarini sotib olmas edilar. Rossiya bo'lsa, o'z mollarini sotish bilan barobar, O'rta Osiyoning mahalliy mahsulotlari haridori ham edi. Shularga asosan, inglizlarning O'rta Osiyoga qilgan iqtisodiy hujumlarining muvaffaqiyatsiz chiqishi muqarrar edi. A. Berns Buxoroda ko'pgina mahsulotlar savdosida ruslarning inglizlarga nisbatan ustunligini bayon qiladi [1].

1843-1845-yillarda Buxoroga borgan ingliz josusi J. Volf Buxoro bozorini tasvirlar ekan, Buxoro bozorida sotilayotgan mollarning asosini rus buyumlari tashkil etishini va Buxoroda 300 ga yaqin Hindiston savdogarlari bo'lishiga qaramasdan, asosiy savdo Rossiya bilan bog'liq ekani to'g'risida yozadi [4:272-b]. U Buxoro bilan Qobul o'rtasidagi savdo ishida dovon qor bilan qoplanib qolgan vaqtida qiyin ahvolda qolgan. Shuning uchun, u Kobuldan savdo karvonlari birinchi yoz oyining oxiri yoki ikkinchi oyining boshlarida Buxoroga kelgan, oxirgi karvon esa yozning oxirgi oyi va kuzning boshlarida kelganligini yozadi. Afg'onistondan Buxoroga asosan to'q ko'krang buyoq va ingliz mahsulotlari keltirilgan.

Ingliz mahsulotlarining ko'plab keltirilishi natijasida O'rta Osiyo bozorlarining Angliyaga qaram bo'lib qolishi mumkinligi rus diplomatini tahlikaga soladi. Xanikov Buxoroga ingliz mollari qatori an'anaviy hind mahsulotlari: buyoq olinadigan va dorivor o'simliklar, hind kimxoblari va talabgor bo'lgan qimmatbaho toshlar olib kelinganini ma'lum qiladi.

Bu davrda tarjima asarlar soni kamayib borgan. Masalan, ingliz sayyohi diplomat va josusi A. Berns XIX asrning 30-yillarida Britaniya hukumatining maxsus topshirig'i bilan Buxoroga jo'natiladi. Uning asarida Hindiston, Afg'oniston va Buxorodagi ijtimoiy-iqtisodiy voqealar haqida, ayniqsa shu mamlakatlar o'rtasidagi savdo munosabatlari to'g'risida muhim ma'lumotlar keltiriladi [4:272-b].

Bernsning ma'lumotlariga ko'ra, Kobul bozorlarida Buxorodan keltirilgan 40 dan ortiq nomdagi rus va O'rta Osiyo mollari bo'lib, ulardan 30 dan ortig'i Rossiyadan keltirilgan edi. Bundan tashqari, Buxoroga Hindistondan 17 nomda hind, shuningdek, yevropa, xususan ingliz mahsulotlari keltirilgan. Bular indigo, Kashmir jun ro'mollari, "lungi" deb ataluvchi multon sharflari, "nosirxon", "xota", "xosa-babar", "andarshox", "bedalxon" va boshqa nomlar bilan ataluvchi hind matolaridir [2:41-42-b].

Ingliz savdosi va sanoat kapitali manfaatlari tarafdori bo'lgan Bernsni ko'proq ingliz tadbirkorlarining Sharq bozorlarini egallashi masalasi qiziqtirgan edi. Uning ta'kidlashicha, XIX asrning 30-yillarida ingliz va hind mahsulotlari ikki mingtagacha bo'lgan tuyada Kobulga keltirilgan. (taxminan 448 t). Bu mahsulotlarning yarmi Buxoroga olib borilgan. Ingliz mahsulotlaridan qirqdan bir miqdorda yoki 2,5% boj solig'i olingan. Boj solig'idan tashqari poytaxtda Buxoro bilan Hindiston o'rtasidagi savdodan tranzit boj solig'i ham olingan.

O'rta Osiyoning Afg'oniston va Hindiston bilan savdo aloqalarida Kobul har doim muhim rol o'ynagan. Shu munosabat bilan Berns Buxoro savdosi Kobul savdosi bilan chambarchas bog'liq, deb yozgan edi. Berns Buxoro xonligining zo'ravonlik tizimini qoralagan bo'lsa ham, u yerda hali ham savdoning

rivojlanayotganini e'tirof qilib, ingliz savdo sanoat doiralarini O'rta Osiyo bozorlarini jadalroq egallashga chaqirgan edi.

Yuqorida qayd qilinganlar asosida, XIX asrning 30 - 40-yillarida inglizlarning o'z sanoat mollari bilan O'rta Osiyo bozorlariga kirib kelishga zo'r berib qilgan harakatlari Rossiya hukmron doiralari hamda rus savdogarlari o'rtasida bezovtalik tug'dirgan bo'lsa ham, Rossiya va O'rta Osiyo, jumladan Buxoro xonligi o'rtasidagi savdoning umumiy holatiga katta ta'sir etgan emas, degan xulosaga kelish mumkin. Ingliz mustamlakachilari Buxoro xonligida o'z ta'sirini o'rnatish uchun iqtisodiy jihatdan u yerga kirib borish bilan bir vaqtda, siyosiy tomondan ham o'z tayyorgarliklarini kuchaytirgan edilar.

Xulosa o'rnida shuniga aytish mumkinki, XIX asrning birinchi yarmida yuz bergan xalqaro siyosiy jarayonlar, ayniqsa Yevropa davlatlari o'rtasidagi geosiyosiy raqobat Markaziy Osiyo mintaqasining tashqi siyosiy va iqtisodiy hayotiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Napoleon urushlari davrida boshlangan global kuchlar muvozanatidagi o'zgarishlar keyinchalik Osiyo hududlarida, jumladan, O'rta Osiyo xonliklari atrofida yangi geosiyosiy raqobatning shakllanishiga zamin yaratdi. Ayniqsa, Buyuk Britaniya va Rossiya imperiyalari o'rtasida yuzaga kelgan manfaatlar to'qnashuvi mintaqada savdo-iqtisodiy hamda diplomatik kurashning kuchayishiga olib keldi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, XIX asrning 30–40-yillarida Buyuk Britaniya O'rta Osiyo, xususan Buxoro xonligiga nisbatan faol siyosiy va iqtisodiy strategiya olib bordi. Ingliz hukumatining asosiy maqsadi Hindiston mustamlakasining xavfsizligini ta'minlash, shu bilan birga O'rta Osiyo orqali o'tuvchi savdo yo'llarini o'rganish va mintaqa bozorlarini ingliz sanoat mahsulotlari uchun yangi savdo maydoniga aylantirishdan iborat edi. Shu maqsadda ingliz diplomatlari, sayyohlari va razvedka vakillari – Mir Izzatulloh, A. Berns, A. Konolli va J. Volf kabi shaxslar Buxoro hamda unga tutash hududlarda safarlar uyushtirib, siyosiy, harbiy va iqtisodiy ma'lumotlarni to'plash bilan shug'ullandilar.

Mazkur jarayonlarda savdo aloqalari muhim vosita sifatida xizmat qilgan. Ingliz sanoat mahsulotlari O'rta Osiyo bozorlariga kirib kelishi Rossiya imperiyasining savdo manfaatlariga bevosita ta'sir ko'rsatib, ikki davlat o'rtasida iqtisodiy raqobatning kuchayishiga sabab bo'ldi. Shunga qaramay, manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, ingliz savdosi mintaqada muayyan darajada faol bo'lgan bo'lsa-da, Rossiya bilan mavjud savdo aloqalarining tarixiy ildizlari va iqtisodiy aloqalarning kengligi sababli inglizlar bu bozorlarda ustun mavqega ega bo'la olmadi. Rossiya savdogarlari O'rta Osiyo bilan uzoq yillardan beri shakllangan savdo tizimi, mahsulot almashinuvi hamda geografik yaqinlik omillari tufayli o'z ustunligini saqlab qolgan edi.

Shu bilan birga, inglizlarning O'rta Osiyoga bo'lgan qiziqishi faqat savdo manfaatlari bilan cheklanmaganini ham alohida ta'kidlash lozim. Ular mintaqaning harbiy-strategik ahamiyatini hisobga olib, siyosiy ta'sir o'rnatish, mahalliy hukmdorlar bilan diplomatik aloqalar o'rnatish va kelajakda Hindiston xavfsizligi uchun ehtimoliy tahdidlarni bartaraf etish imkoniyatlarini o'rganishga ham katta e'tibor qaratganlar.

Umuman olganda, XIX asrning 30-40-yillarida Buxoro xonligi Buyuk Britaniya va Rossiya imperiyalari manfaatlari kesishgan muhim geosiyosiy hududlardan biriga aylandi. Bu davrda yuzaga kelgan savdo-iqtisodiy raqobat va diplomatik faollik keyinchalik tarixshunoslikda “Buyuk o‘yin” (Great Game) nomi bilan atalgan siyosiy jarayonlarning dastlabki bosqichlarini tashkil etdi. Mazkur jarayonlar Buxoro xonligining tashqi aloqalari tarixini o‘rganishda muhim ahamiyatga ega bo‘lib, mintaqaning XIX asrdagi xalqaro munosabatlar tizimidagi o‘rnini yanada chuqurroq anglash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN MANBA VA ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. А. Бернс. Путешествие в Бухару: рассказ о плавании по Инду до Лагора с подарками Великобританского короля и отчет о путешествии из Индии в Кабул, Татарию и Персию, предпринятом по предписанию Высшего правительства Индии в 1831, 32 и 33 гг. лейтенантом Ост-Индийской службм А. Бернсом, I қисм, М.1848, 1V

2. Борне А. Кабул -путевые записки сэра Александра Бориса в 1836; 1837 и 1838 годах. 4.1. – М., 1847

3. А. Conolly. Journey to the North of India overland from England through Russia, Persia and Afghanistan. London.1838. t. 1. – pp.232-233.

4. W. Moorcroft and G. Trebeak. Travel in Hindustan and Panjab, in Ladak and Kashmir in Peshawar, Kabul, Kundur and Bouchara from 1819. To 1825.London,1841. pp.3-4.

5. Рожкова.М.К. Экономическая политика царского правительства на Среднем Востоке во второй четверти XIX века и русская буржуазия. – М. Л., 1949.

6. Ўзбек дипломатияси тарихидан тарихий очерклар ва лавҳалар. Абу Райҳон Беруний номидаги шарқшунослик институти. – Тошкент. 2003.

7. Маркс, К. А.Энгельс, Ф. Избранные произведения. Т. I. ... 5-6 январь 1959 йил. Стенография хисоботи. – Т., 1959. – С.383.7. Попов А.

8. Abduganievich, A. B. (2022). REVIEW OF KHIVA KHANATE'S FOREIGN DIPLOMATIC RELATIONS WITH NEIGHBORING STATES IN ABULGAZI'S WORKS. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(7), 83-86.

9. Abduganievich, B. A., & Dilshod, M. (2020). SPECIAL INFORMATION ABOUT FOREIGN TRADE AND DIPLOMATIC RELATIONS IN THE 18TH CENTURY. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 8(1).

Бердиев А. А.

PhD., доцент кафедры «История»

Шахрисабзский государственный педагогический институт

abduvali4111104@gmail.com

АНГЛО-РУССКОЕ ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОПЕРНИЧЕСТВО В БУХАРСКОМ ХАНСТВЕ В 30-40-Е ГОДЫ XIX ВЕКА И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА РЕГИОНАЛЬНЫЕ ТОРГОВЫЕ СВЯЗИ

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируются торгово-экономические и политические аспекты соперничества между Британской и Российской империями в Центральной Азии, в частности в Бухарском ханстве, в первой половине XIX века. В исследовании рассматриваются дипломатические и разведывательные миссии британских представителей - Мир Иззатуллы, Александра Бернса, Артура Конолли и Джозефа Вольфа, а также их наблюдения о политической ситуации, торговых связях и экономическом потенциале региона. Особое внимание уделяется проникновению английских промышленных товаров на рынки Средней Азии, функционированию торговых путей и их влиянию на традиционные экономические отношения между Россией и Бухарским ханством. На основе анализа исторических источников показано, что, несмотря на активные попытки Великобритании укрепить свои позиции в регионе, экономические и торговые связи между Россией и государствами Центральной Азии оставались доминирующими. Полученные результаты позволяют глубже понять особенности международных отношений и геополитического соперничества великих держав в Центральной Азии в XIX веке.

Ключевые слова: Бухарское ханство, торговля Центральной Азии, англо-русское соперничество, Британская империя, Российская империя, Александр Бернс, Артур Конолли, Джозеф Вольф, торговые пути, промышленные товары.

Berdiyev A. A.

PhD., associate professor at the department of «History»

Shahrisabz State Pedagogical Institute

abduvali4111104@gmail.com

ANGLO-RUSSIAN TRADE AND ECONOMIC RIVALRY IN THE BUKHARA KHANATE IN THE 1830S - 1840S AND ITS IMPACT ON REGIONAL TRADE RELATIONS

ABSTRACT

This article examines the trade, economic, and political rivalry between the British Empire and the Russian Empire in Central Asia, particularly in the Bukhara Khanate, during the first half of the nineteenth century. The study analyzes the diplomatic and intelligence missions of British representatives such as Mir

Izzatullah, Alexander Burnes, Arthur Conolly, and Joseph Wolff, as well as their observations regarding the political conditions, trade relations, and economic potential of the region. Special attention is given to the penetration of British industrial goods into the markets of Central Asia, the functioning of regional trade routes, and the impact of these processes on the traditional economic relations between Russia and the Bukhara Khanate. The analysis of historical sources indicates that despite Britain's active efforts to expand its economic presence in the region, the long-established trade connections between Russia and Central Asian states continued to dominate regional commerce. The findings contribute to a deeper understanding of geopolitical competition and international relations in Central Asia during the nineteenth century.

Keywords: Bukhara Khanate, Central Asian trade, Anglo-Russian rivalry, British Empire, Russian Empire, Alexander Burnes, Arthur Conolly, Joseph Wolff, trade routes, industrial goods.